

VELKÁ VÝSTAVA

Román

MARIE HERMANSON

VELKÁ VÝSTAVA

Copyright © Marie Hermanson, 2018

Všechna práva vyhrazena.

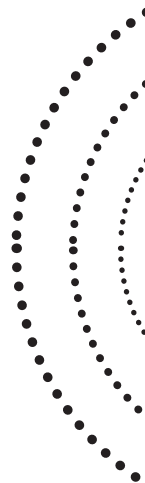
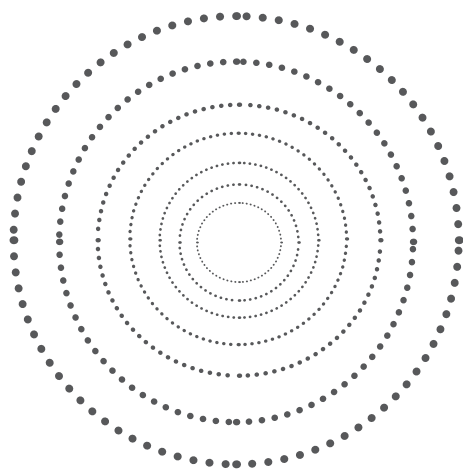
*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována bez
písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Vladimíra Mužíková, 2021

Cover © Sara R. Acedo, 2021

© DOBROVSKÝ s. r. o., 2021

ISBN 978-80-277-0797-3 (pdf)

**VELKÁ
VÝSTAVA**

MARIE HERMANSON

KONTRAST

V roce 1923 přijel Albert Einstein do Göteborgu, aby na zdejší Jubilejní výstavě pronesl svou nobelovskou přednášku.

Přednáška byla naplánována na 9. července, ale jelikož Einstein dorazil s dvoudenním zpožděním, přednesl ji až 11. července.

Jako důvod svého zpoždění uvedl „nepředvídané komplikace“.

OTTO

květen 2002

Stalo se mi něco zvláštního.

Moje paměť, která je již dlouho zahalena tmou a místy naprosto prázdná, se v poslední době zcela vyjasnila. Ne v tom, co se týká bezprostřední minulosti; stále pobíhám z místa na místo a hledám, kam jsem odložil brýle, a dívám se na jídelní lístek, co bude k obědu, přestože neuběhly ani tři minuty, co jsem si to přečetl. Ne, tohle zostření se týká jednoho dávného období: léta, kdy mi bylo třináct a v Göteborgu se konala Jubilejní výstava.

Einstein tvrdí, že čas je něco úplně jiného, než si myslíme. Není absolutní. Čas je iluze, kouzelnický trik pro náš lehkověrný pohled na věc.

Já to věděl odjakživa. Bella také. Všechna zvířata to vědí. Protože nejsou uvězněna v čase tak jako my lidé.

Ani zapomnění není šírající a ničivou kyselinou, jak si myslíme. Je to jen tma. A v ní jsou uchovány všechny naše zážitky, jen nejsou vidět, jako nábytek v pokoji, když je noc.

V poslední době to vypadá, že tahle tma prořídla a jednu část mého života zalilo denní světlo. Nechce se mi to nazývat vzpomínkou, protože to slovo ve mně vyvolává představu vybledlé fotografie. Zažívám něco daleko většího. Není v tom nic plochého ani statického. Je to živý svět, trojrozměrný a pohyblivý, plný barev a stínů, hlasů a vůní.

Mohu se vmísit do davu lidí, kteří přišli na výstavu, cítit Bellin teplý dech a odněkud z dálky slyšet vyhrávat hudbu. Dokážu sklopit zrak na zem a na mokřím písku vidět banánovou slupku. Její zčernalá vlákna, zrnka písku a nohy všech těch, kteří kolem ní šlapou, nablýskané polobotky a střevíce. Mohu se volně pohybovat po výstavišti a nikde není tma ani prázdno. Všechno je na svém místě. Vidím to jasněji než kdykoliv předtím. Dokonce si vzpomínám na situace, u kterých jsem vůbec nebyl. Vidím, jak to všechno do sebe zapadá.

Proč to vidím až teď? Všechno to tam přece bylo i předtím. Možná proto, že poslední dny mého života jsou jak čistý, nepopsaný list. Přítomnost mi nic nenabízí.

Myslím, že mozek v běžném případě nedokáže obsáhnout všechny zážitky z minulosti, musí se soustředit především na přítomnost. Proto se většina z nich ponoří do tmy. Takhle nejspíš funguje čas. Jako pohyblivý světelný paprsek baterky, který odhaluje jen bezprostřední okolí.

Jasně, takhle to asi bude. Všechno je otázkou světa.

Většina lidí nedokázala pochopit, jak se chudý chlapec jako já vůbec na tak významnou výstavu mohl dostat, a dokonce tam po celou dobu jejího konání, to znamená od května až do října, zůstat. Že já, který do té doby viděl jen bramborová pole, vysázený křen a hromady hnoje, jsem dostal příležitost obdivovat vzdušné akrobaty, luxusní restaurace, lanovky a velké, silné stroje a že jsem se mohl setkat s králem a slyšet velkého Alberta Einsteina přednášet o zakřiveném prostoru. Jak je to možné?

Vezměme to hezky od začátku:

Narodil jsem se v roce 1910 na statku v Hallandu, jehož majitelem byl jeden hrabě a jeho rodina. Moje matka pocházela z Německa a na statek přišla jako pečovatelka o hraběcí děti. Vystudovala obor vyšší odborná péče o děti na škole slečny Leonie Hartmannové ve Frankfurtu. Tato uznávaná instituce vyslala mnoho mladých pečovatelek do bohatých

švédských rodin, jejichž synové a dcery se tak již v útlém věku naučili německy.

Mám fotografii své matky a čtyř dětí. Poprvé jsem ji uviděl v sedmdesátých letech v jednom časopisu. Psali v něm o statku a hraběcí rodině. Zavolal jsem do redakce, že žena na té fotografii je moje matka, a oni mi udělali kopii.

Matka a ty děti stojí vedle sebe na zahradní cestičce. Nejmladší sedí v kočárku. Matka má na sobě blůzu s límečkem a přes ni zástěru, je štíhlá a moc pěkná. Sebevědomě se usmívá, jako by byla majitelkou statku, a ne jen jednou ze sloužících.

Tohle je jediná její fotografie, kterou mám. Společně s hraběcími dětmi. Fotku, na které bych s ní byl já, nemám ani jednu.

Během druhého roku své služby otěhotněla, a tak musela skončit. Bylo o ni dobře postaráno a směla na statku zůstat. Z komůrky vedle dětského pokoje ji i se synem přestěhovali do domku pro služebné. (Ten syn jsem byl já.) Už ale neměla přístup do salonů, byla degradována na děvečku v kuchyni s úplně jinou a těžší pracovní náplní, než na jakou byla zvyklá. Během těch dlouhých pracovních dní se o mne staraly dvě starší ženy, vysloužilé děvečky, které už nezvládaly těžkou práci v kuchyni a ve chlívě a bydlely spolu v jednom malém domku.

Chudák matka. Vystudovala vyšší odbornou péči o děti. Věděla, jak zvedat a nosit křehké tělíčko novorozence, jakou teplotu má mít voda na koupání, jak zavazovat plenky, aby neškrábaly, a jak naaranžovat polštáře kolem dítěte, které se učí sedět. Ale své vlastní dítě musela svěřit dvěma napůl dementním špinavým stařenám. Večer po práci si mě u nich vždycky vyzvedla, vykoukala mě a uložila do postele a přitom mi láskyplně šeptala dětské říkanky ve své mateřštině. Když jsem byl o trochu starší, četla mi z ilustrované knížky *Pohádky bratří Grimmů* a jiných německých knih pro děti. Udělala všechno pro to, aby mi dala slušné vychování. Vždycky se mnou hovořila jen německy, protože švédsky se nikdy pořádně nenaučila.

Nikdy mi neřekla, kdo je můj otec. Možná to byl hrabě, kdo ví. Jeho manželství s hraběnkou nebylo šťastné, nakonec se rozvedli. Matčin výraz na té fotografii – zvednutá brada odhaluje její štíhlý krk, usmívá se s pohledem pevně upřeným přímo do kamery. Očividně se cítí vážená a krásná. Že by ji fotil sám hrabě?

Matka zemřela ve stejném roce, kdy jsem měl oslavit své deváté narozeniny. Na španělskou chřipku. Jedno úterý dostala horečku a o týden později v pondělí zemřela. Seběhlo se to tak rychle, že jsem si to ani nestihl uvědomit. Pořád jsem čekal, že každou chvíli vstane z postele a bude zdravá. Ale když jsem se to pondělí vrátil ze školy, byly dveře do ložnice zavřené a v kuchyni stála naše sousedka s doktorem. Řekla mi, abych s ní šel k nim domů. Její syn byl na mě podezřele milý, půjčil mi svého dřevěného koníka s vozem a soucitně pozoroval, jak si s ním hraji. Jezdil jsem s koníkem a vozem po podlaze, a zatímco jsem ho mlaskavě pobízela, jako se pobízí skuteční koně, špitla sousedka jiné ženě: „Chudáček, teď už je úplně sám.“

Sousedé si mě nechali. Muž byl podkoní a já jsem s ním chodíval do stáje. Ve skutečnosti jsem tam neměl co dělat, ale já se tam přesto vždycky nějak tajně proplížil. Ti štíhlí ušlechtilí koně mě fascinovali, a současně mátlí. Nechápal jsem, že se tak velká, silná zvířata podřizují o tolik slabším lidem. Proč je prostě neshodí ze svých hřbetů, nerozdupou svými kopyty a nerozběhnou se pryč, vstříc svobodě? Copak si neuvědomují, jakou mají sílu? Už tenkrát mi ten malý osel připadal o moc chytřejší.

Oslici Bellu si přivezli, stejně jako moji matku, z Německa, aby dělala společnost hraběcím dětem. Jenže Bella, na rozdíl od mé matky, nebyla ochotná stát se mazlíčkem zbohatlíků. Ihned si zjedнала respekt tím, že začala kousat.

Hrabě pořídil krásně ozdobený postroj s třásněmi a malou dvojkolku, ve které měly jeho děti jezdit na vyjížďky. Jenže oslice odmítala nechat se zapřáhnout. Hned při prvním pokusu

rozkopala dvojkolku na kusy a ta pak dlouho stála rozbitá v kůlně mezi ostatními povozy. Hrabě tedy koupil krotkého ponyho, kterého si děti okamžitě zamilovaly, a Bella od nich měla pokoj. V klidu se pásla ve svém výběhu, sama a zapomenutá, až na pár nejchladnějších týdnů v roce, kdy si na ni někdo vzpomněl, vyhrabal ji ze sněhu a zavedl do stáje.

Mně bylo řečeno, ať se od ní držím dál, neboť byla považována za nebezpečné zvíře. Ale já za ní přesto tajně chodil do výběhu. Sedával jsem v trávě a sledoval ji, jak se pase. Sem tam na chvíli zvedla hlavu a podívala se na mě. Jednoho dne pak za mnou sama od sebe přišla a nechala se pohladit. Kolem ní se vznášel špinavý oblak prachu a v husté srsti měla zaschlé kusy bahna. Došel jsem do stáje pro hřeben a opatrně ji vyhřebelcoval. Stála naprosto klidně se zavřenýma očima.

Hřebelcoval jsem ji každý den a po pár týdnech si hlavní podkoní všiml, jak dobře vypadá, a zeptal se, čím je to zásluha. Vystoupil jsem ze svého rohu a přiznal se, ale nechtěl mi věřit. Tajně jsem Bellu dál hřebelcoval, a když podkoní poznal, že jsem to doopravdy já, kdo ji udržuje čistou, dostal jsem od něj oficiální povolení se o ni starat.

Staral jsem se o Bellu čím dál tím víc. Začal jsem na ní jezdit bez sedla. Potom jsem tajně našel ten postroj se střapci, opatrně jí ve výběhu vložil udidlo do tlamy a ostrojil ji. Když to hlavní podkoní viděl, nechal opravit dvojkolku. Zapřáhl jsem do ní Bellu a jezdil s ní po úzkých cestičkách. Klusala tak klidně a pravidelně, že nebylo pochyb, že měla drezuru, jak tvrdil ten německý prodejce, i když mu to nikdo nevěřil. Hraběcí děti se s ní párkrát svezly, ale mezitím dostaly dalšího ponyho. Nejstarší chlapec s ním začal trénovat skok přes překážky, a děti postupně ztratily o oslici zájem. Takže jsem se v tom malém barevném vozíku projížděl převážně sám.

Na Vánoce jsme jeli do Göteborgu, kde se Bella na náměstí před kostelem zúčastnila jednoho vánočního představení. I já jsem v té hře vystupoval, převlečený za pastýře. Kolem Belly se mačkali lidé, aby si ji pohladili, a dokud jsem já byl poblíž,

tak jim to dovolila. Bella ve skutečnosti udělala cokoliv, ale jen když jsem byl s ní. Jinak nedělala vůbec nic. A když se ji někdo pokusil přinutit násilím, tak ho kousla, s příšerným hýkáním se postavila na zadní nebo kolem sebe začala kopat.

Nějaký vznešený pán si mě a Bellu během toho představení vyhlédl, zkontaktoval hraběte a požádal ho, jestli by si mohl oslici půjčit na chystanou Jubilejní výstavu. Sháněli tam totiž malá tažná zvířata do něčeho, čemu říkali Dětský ráj, a hledali poníky, kozy a osly.

Pro hraběte byla čest moci půjčit na tak slavnou výstavu svou oslici, a tak za to ani nic nechtěl. Ale jednu podmínku měl, a to, že spolu s ní pojede i její ošetřovatel. Tím měl na mysli pochopitelně mě. Protože beze mě by jim byla k ničemu.

ELLEN

5. dubna 1923

V Göteborgu probíhají před nadcházející výstavou horečné přípravy. Po celém městě se skupiny dělníků pilně ohánějí lopatami a kladivy. Silnice se dláždí a rozšiřují, což vítá především čím dál početnější skupina řidičů automobilů.

Na Östra Hamnkanalen začala výměna pouličních plynových lamp za elektrické osvětlení, dělníci tam právě teď natahují kabely do pilířů. Nové lampy vůbec nevypadají jako lampy. Za denního světla připomínají obří koule balancující na vrcholcích sloupů, až má člověk strach, že každou chvíli spadnou. V Kungsparkenu byl tento zázrak již nainstalován, a když se koule večer rozsvítí, vypadá to, jako by se v tom studeném elektrickém světle vznášela letecká flotila z budoucnosti.

Redaktor dočetl, zvedl si brýle na čelo a podíval se na Ellen. Bylo to zavalitý šedesátník, oblečený do lehce zažloutlé košile s pružinovými držáky rukávů.

„To o těch lampách mě zaujalo,“ prohlásil. Mluvil hodně nahlas, aby překřičel hluk ze stavby venku za okny. „Máte cit pro detail. Je v tom humor a esprit. *Letecká flotila z budoucnosti*. Hmm. To vůbec není špatné.“

Ellen cítila, jak rudne.

„Jednoho novináře už jsem přijal. Ale potřebuji i novinářku. Říkal jsem si, že by měla být mladá. Aby svým bystrým okem sledovala novinky na výstavě.“

Nadšeně přikyvovala. Přesně tohle si přála slyšet!

Když uviděla inzerát, že redakce deníku Jubilejní výstavy hledá dobrovolníka, měla pocit, že je určený přímo pro ni. Na důkaz svého talentu do redakce zaslala jednu starou školní slohovou práci *Výlet na Kinnekulle*, za niž tehdy dostala velkou pochvalu, a spolu s ní ještě jeden nový text ve stylu trochu víc publicistickém. Vypadalo to, že právě ten upoutal redaktorův zájem.

„Není zrovna obvyklé, aby se mladá dáma zajímala o výměnu pouličního osvětlení,“ řekl redaktor.

„Věděla jsem od táty, že se má měnit. Sedí ve vedení podniku dodávajícího plyn a elektřinu. A navíc je to tak krásné.“

Oba současně otočili hlavu k oknu, za kterým se ozvalo hlasité skřípání. Na jeřábu se pohupoval obří pilíř. Pod dohledem skupiny dělníků se pomalu posouval nad výstavní plochou směrem k rozestavěné budově. Redaktor se obrátil zpátky k Ellen.

„Předpokládám, že váš otec zasahoval do příprav na výstavu. Takže jste s ní už částečně obeznámena?“

Kdyby nešlo o vstupní pohovor, protočila by teď Ellen oči a unaveně si povzdechla.

Jako malá neslyšela doma skoro o ničem jiném než o výstavě. Táta a její dva bratři se neustále rozplývali nad zázraky, které se měly předvádět ve Strojním pavilonu; gigantickými stroji z lesklé oceli a nově vynalezenými elektropřístroji. Axel studoval na Chalmersově technické univerzitě. Ture byl v té době už hotový inženýr a nedávno nastoupil do podniku SKF vyrábějícího kuličková ložiska. U každé večeře se nemluvalo o ničem jiném než o téhle výstavě. Ta ale pořád ne a ne začít.

Nápad oslavit třísté výročí založení Göteborgu výstavou se zrodil již na přelomu století. Celé se to zpozdlilo kvůli válce. Plány se postupně rozrůstaly, až dosáhly téměř neuvěřitelných rozměrů. Ellen začala výstavu vnímat jako takovou pohádku pro dospělé. Jako prelud; čím blíž k němu člověk byl, tím víc se mu vzdaloval. Mělo vzniknout jakési město ve městě s vlastními ulicemi a náměstími, restauracemi, bankami, poštou

a nemocnicí. Teprve když se doslechla, že bude mít i vlastní deník, získala výstava i pro ni hmotný základ.

„Něco vím,“ přiznala stydlivě a dodala: „Ale samozřejmě si vůbec nedovedu představit, jak to bude vypadat ve skutečnosti.“

„Ne,“ souhlasil redaktor. „To nedokáže nikdo. Bude to zajímavé. Něco takového tu ještě nebylo. Proto bych rád, aby o ní psal mladý člověk s otevřenou a zdravou myslí. A vy, slečno Grönbladová, mi pro ten úkol připadáte jako stvořená.“

„Ó!“ To bylo všechno, co ze sebe Ellen dokázala dostat.

„Vy máte... šarm. Kolik je vám let?“

„Devatenáct.“

„Devatenáct. Krásný věk.“ Redaktor na okamžik ztichl a s úsměvem na rtech se zasnul.

Otevřely se dveře a to ho vrátilo zpátky do reality.

„Tak tedy vítejte do *Koruny a lva*, deníku Jubilejní výstavy,“ oznámil stručně Ellen a s pohledem obráceným k vysokému, štíhlému muži, který právě vešel do redakce, dodal:

„Tuhle maličkost si necháme, Hanssone. Je to skvělý materiál.“

Na chvíli si Ellen myslela, že mluví o ní, ale pak si všimla, že mává jejím článkem. Hubený muž mlčky přikývl a posadil se k jinému stolu.

„To jsem ráda, že se vám líbí. Já psaní miluji,“ řekla Ellen. „Já vždycky...“

Ale to už byl redaktor na odchodu a rukou jí mával na pozdrav.

Ellen tomu pořád nemohla uvěřit. Bude z ní novinářka, její texty budou vycházet v opravdových novinách, které bude číst spousta lidí! Dostane novinářskou legitimaci a díky ní každý den volný vstup na výstavu! Její sen se stal skutečností.

Nebo se skutečnost proměnila v sen? Kráčela dolů po Hlavní třídě směrem k nádraží a připadalo jí, že všechny barvy jsou neuvěřitelně syté a že se pohybuje jinak. Lehce, uvolněně.

Její nohy našlapovaly v nových střevících cíleně a hbitě, jako by šly samy od sebe. Připadala si vyšší, štíhlejší, šťastnější, rychlejší. Úplně jako Nová žena.

Ellen si toho o Nové ženě hodně přečetla. Svobodná dívka. *La Garçonne*. Flapperka. Časopisy ji popisovaly jako úplně nový druh ženy. Byla to bytost plná protikladů a její původ byl obestřen zvláštním tajemstvím. Mělo se za to „že byla zrozena z moderní doby“. Stejně jako Venuše z mořských vln, říkala si Ellen. Ale vzápětí své přirovnání upravila: jako produkt lesknoucí se novotou, vyplivnutý automatickým strojem.

Ellen by ráda byla považována za Novou ženu. Ale nebylo to snadné. Člověk musel zvládnout tolik věcí najednou:

Musela být nevinným dítětem i světaznalou dámou. Mít chlapecké vzezření a plochou hrud', a současně ladné ženské křivky a rudě namalované rty. Musela být dekadentní a kouřit cigarety v dlouhé špičce, pít spoustu šampaňského – nebo dokonce whisky – a celé noci protančit. Aby druhý den vstala hned za rozbřesku, zdravá a čilá, chodila na dlouhé procházky po lese, skákala na trampolíně a cvičila gymnastiku. Celou dobu se zářivě usmívat a zdravě vtipkovat. Ale přitom být saň, vysoce temperamentní kočka. Cílevědomá a rázná. Ale také rozmarná a nevypočitatelná jako aprílové počasí.

Nová žena má zaměstnání a nepotřebuje, aby ji někdo živil. Ale nemá jen tak ledajaké zaměstnání; musí to být něco svobodomyšlného a smělého, třeba umělkyně, herečka nebo novinářka. Téměř nepřetržitě flirtuje a jen tak pro zábavu si pořizuje milence. Ale nikdy se nesmí chovat jako laciná, lehkomyšlná holka. A hlavně – proboha! – nesmí nikdy otěhotnět.

Ellen nechápala, jak tohle všechno skloubit dohromady. Musí být neskutečně těžké být Novou ženou.

Ona teď už splňuje alespoň jedno kritérium: je z ní novinářka. I když jen na půl roku a bez nároku na plat. Ale to stanoviště! Jubilejní výstava je v současnosti pravděpodobně nejmodernějším místem v celém Švédsku.

Ellenini rodiče z jejího nového zaměstnání už tak nadšeni nebyli, protože to znamenalo, že bude v kontaktu se „všemi možnými“ typy lidí a často bude pracovat dlouho do večera. Domnívali se, že v žádném případě není vhodné, aby pozdě večer chodila sama po městě a jezdila vlakem domů do Lerumu. Co kdyby náhodou nestihla poslední vlak a musela zůstat celou noc venku na ulici? Ne, tohle jí bohužel nemohou dovolit.

Ale Ellen je přemlouvala a plakala a táta nakonec ustoupil. Vzpomněl si na tetu Idu, která bydlela na ulici Vasagatan ve velkém bytě, vzdáleném přibližně deset minut chůze od hlavní vstupní brány na výstaviště. Třeba by byla ochotná Ellen u sebe v jednom ze svých pokojů ubytovat.

Teta Ida byla tátova teta, ne Ellenina, ale nebyla o moc starší než on. Její manžel býval dobře situovaný podnikatel s textilem. Poté co ovdověla, se stala silně věřící a začala se plně věnovat mystickým učení, jako je teozofie a spiritismus. Ellen ji společně s otcem párkrát navštívila, když byli ve městě. Ellen si pamatuje na velké pokoje plné nábytku, obrazů a sametových závěsů. Tetiny zmatené řeči o Bohu a andělech ji fascinovaly a děsily zároveň.

„Je trochu bláznivá,“ řekl táta. „Ale zase to budeš mít večer kousek domů.“

A jelikož teta Ida nebyla proti, aby u ní Ellen půl roku během trvání výstavy bydlela, dohodli se, že se k ní koncem dubna nastěhuje.

Idin byt byl tmavý a přeplněný nábytkem, takže i přes svou velkou plochu působil poněkud stísněným dojmem.

Na stěnách visely obrazy s dramatickými scénami ze Starého zákona. Ellen si je pamatovala ze svých návštěv v dětství: Abrahám tyčící se s nožem v ruce nad svým synem, zatímco zpoza mraku netrpělivě vykukuje Bůh, aby se podíval, jak daleko je Abrahám ochoten kvůli němu zajít. Děti Izraele kráčejí mezi vodními stěnami přes Rudé moře. Ryby, jež je sledují jako skrz skleněnou stěnu. Jedna malá červená rybka proskočila skrz ni a ve vodní kaskádě padá na Mojžíše, jenž

svou holí povýšeně udává směr. „Ten se bude divit, až mu na hlavě přistane ryba,“ pomyslela si Ellen.

V jejím pokoji visel jen jeden obraz, nepříjemně naturalisticky pojaté ukřižování Krista. Plocha podlahy byla v poměru k výšce stropu tak malá, že pokoj vypadal jako výtahová šachta. Stála v něm jen železná postel, dubová šatní skříň a úzká židle s vysokým opěradlem. Nebyl to zrovna útulný pokojíček.

Když ji teta zavedla do pokoje, ukázala na umučeného Ježíše a řekla, že doufá, že bude Ellen oporou ve chvílích, kdy se bude cítit opuštěná nebo smutná.

„Není lehké odejít z domova v tak útlém věku,“ řekla teta a položila svou studenou, žilnatou ruku na Elleninu. „Ale tenhle je vždycky ochotný naslouchat. On jediný ví, čím jsem si prošla. Vidí mi až do srdce.“ Teta si krajkovým kapesníčkem, který měla vždy po ruce, lehce osušila koutky očí a se zlostným vzlykem dodala: „To Židi ho zabili!“

Ellen věděla, že někteří lidé dávají vinu za Ježíšovu smrt Židům.

„Pilát Pontský byl přece Říman,“ namítla diplomaticky.

Ale teta ji neposlouchala. Bojovně sevřela kapesník v hrsti a pokračovala:

„To kvůli Židům jeho firma zkrachovala!“

„Ježíšova?“ vydechla Ellen překvapeně.

„Ne. Gustavova!“ odsekla teta.

Gustav byl zesnulý manžel tetičky Idy a to, že míchala Ježíše a Gustava dohromady, bylo přirozené, neboť ve svém světě mezi nimi nedělala příliš velký rozdíl. Podle ní žil její manžel celý život jako světec v čistotě a dobrotě, a v salonu mu nechala zřídit jeho vlastní oltář s fotografií, svíčkami a květinami.

Teta jí vyprávěla příběh, jak Židi položili Gustavovu firmu tím, že prodávali své zboží téměř za hubičku.

„Jen samé zmetky, pochopitelně. Jeden na Vallgatan prodával králičí kůže a tvrdil, že jsou sobolí. A krejčí na Storgatan šil z látek, které se nesměly prát. To se jim pak držely

ceny nízko. Tihle Židi udělali Gustavovi ze života peklo, až z toho chudák dostal infarkt. To oni ho zabili.“

Od tetiny hospodyně Tory slyšela jinou verzi příběhu:

„Zabil ho alkohol. A jídlo. Jedl za tři a byl tlustý jako slon. Není divu, že srdce takové hory špeků nevydrželo. Dalo se čekat, že se motor nakonec zadře. Chtěla byste vidět, jak byl tlustý?“

Tetička si nechala všechny Gustavovy šaty a Tora je musela každé jaro a podzim vyklepávat na dvorku, aby se do nich nedali moli. Zavedla Ellen do šatny a triumfálně jí ukazovala fraky a kalhoty téměř nadlidské velikosti.

„Nic z toho oblečení se nesmí vyhodit, to jsou jeho vlastní slova.“

„Jeho?“

„Paní je v kontaktu s jeho duší. Při seancích ji vyvolává médium,“ vysvětlila jí Tora.

„Chápu, že dává přednost jeho duševní podobě,“ smála se Ellen a navzdory slušnému vychování fascinovaně štípla do toho obrovského kusu oblečení.

Zeptala se, jestli by se některé seance mohla zúčastnit, ale Tora ji informovala, že spiritistický spolek má zrovna letní přestávku.

„To víte, i duchové potřebují někdy dovolenou. Pořád musí někde poletovat a na něco klepat a tak. Někdy úplně šílí, a tyhle seance se pak protáhnou až dlouho do noci,“ vysvětlovala jí Tora, zatímco šetrně věšela fraky zpátky do skříně.

„Ale nebojte, Ellen, určitě budete moci jít na nějakou jinou schůzku. Paní je členkou mnoha spolků.“

ALBERT

únor 1923

Manželé Einsteinovi byli po šestiměsíčním harcování světem zpátky ve svém velkém berlínském bytě na Haberlandstrasse. Albertovy dary a Elsiny suvenýry ležely vybalené na jedné velké hromadě v knihovně. Japonský čajový servis, nefritové a bronzové umělecké předměty, nádherné knihy, na míru ušité hedvábné šaty ze Šanghaje a španělské paličkované dečky pokrývaly stůl, sedáky židlí a podlahu.

Kam tohle všechno dáme v už tak přeplněném bytě? No, to je Elsin problém, říkal si Albert. Seděl u piana, přehrával si jednu Schubertovu skladbu a Elsa při tom pokračovala ve vybalování. Ani na chvíli nezavřela pusu. Albert požádal o dýmku a bezmyšlenkovitě jí jednoslabičně odpovídal.

Posledního půl roku nebyli ani chvíli od sebe, takže měli jeden druhého dost. Program cesty byl nesmírně náročný s dlouhými, nepohodlnými přejezdy a několika přednáškami denně. Během oběda byl Albert nucen diskutovat o teorii relativity se speciálně pozvanými fyziky, takže se nestíhal ani pořádně najíst. Po večerech za ním zase chodily na návštěvu překvapivě nevzdělané osoby z vyšší společnosti, které měly chuť se s ním podělit o svůj vlastní výklad jeho teorie. A přesně ve chvíli, kdy všem slušně popřál dobrou noc a chystal se vzdálit, někdo vytáhl housle! Bylo jedno, co říkal: že je unavený, že dlouho nehrál, že hraje jen sám pro sebe. Někdo

nechal z hotelu přivést jeho housle a všichni očekávali, že v jednu v noci, k smrti unavený, jim na ně zahraje.

Možná že právě takhle bude nucen strávit zbytek svého života. Jako kočovný kejklíř a lev salonů. Věčný Žid.

Vloni v dubnu ho kontaktoval jeden vysoce postavený policista, aby mu oznámil, že existují nezvratné důkazy o tom, že se Albertovo jméno nachází na ultranacionalistickém seznamu cílů vražedných útoků. Bylo mu doporučeno, aby co nejdříve odjel z Berlína pryč. Tehdy nebral to varování vážně. Ale vražda jeho přítele Walthera Rathenaua o dva měsíce později jím silně otrásla.

Berlín byl nebezpečné město. Lidé hladověli a byli zoufalí. Ceny potravin denně stoupaly. Ženy rabovaly obchody, dělníci stávkovali. Městem se potulovali pomatení vysloužilí vojáci, kteří po válce nevěděli, co se sebou. Kvůli nedostatku jiné zábavy pokračovali v tom jediném, co uměli, a to byly rvačky a pochodování. Ponechali si své uniformy a zbraně, vytvořili skupinky, komunistů či nacionalistů, a v postranních uličkách proti sobě vedli nenávistné války.

Ze všech stran bylo slyšet hlasité diskuse, vyvolávání hesel, dupot a hvízdání policejní píšťalky. Vraždy byly na denním pořádku: politické vraždy, vraždy z rasových důvodů, vraždy při obyčejném přepadení; od konce války došlo ke stovkám vražd, a policie nedokázala vyřešit ani polovinu z nich. Lidé teď žili úplně jinak než před válkou.

Albert přestal přednášet na univerzitě, nechtěl se ukazovat na veřejnosti. A inflace udělala z jeho platu špatný vtíp.

Místo toho začal přednášet v zahraničí. Nabídky se jen hrnuly. Byl až trapně populární. Všechny zajímala teorie relativity. To, že ji nikdo nechápal, nehrálo roli.

Nemohl jet ani taxíkem, aniž by si musel vyslechnout řidičův názor na „relativitu“. Francouzští filozofové ho považovali za humanistu a nadšeně diskutovali o logických a morálních důsledcích teorie. Moderní umělci a skladatelé se rozplývali nad jeho „zrušením času“ a nechávali se inspirovat ke kolážím

s hodinami bez ručiček a disharmonickým hudebním dílům, při jejichž poslechu Albert jako člověk s vyvinutým hudebním sluchem upřímně trpěl. Anarchisté a komunisté mu poklepávali po rameni a oslovovali ho „soudruhu“. Pro ně teorie relativity znamenala samozřejmý konec starého společenského uspořádání. Ženy vnímaly jiskru v jeho očích, tmavé, neposlušné lokny a pod knírem výrazný spodní ret. Měly pocit, že v jeho teorii poznávají prvky poezie a erotiky: světlo, váhu, sílu, závratnou rychlost a ten mystický zakřivený prostor.

Albert Einstein byl skutečná hvězda. Byl *à la mode*.

Ale současně byl tak nenáviděný, že se ani neodvažoval ukázat na ulici ve svém vlastním městě.

Bude muset pokračovat v cestách kolem světa a povídat o své teorii lidem, kteří ji milují, aniž by jí rozuměli. Pohyblivý cíl je těžší zasáhnout. Cestování a trpělivost. To byla jeho strategie.

Někdy si říkal, že za to může název teorie. Ukázalo se, že slovo *relativita* má náboj, o kterém se mu ani nesnilo. Lidé si pod ním představovali, že svět je nestálý a proměnlivý, u někoho to vzbuzovalo pocit naděje, u někoho pocit strachu, podle toho, ve které části světa se člověk nacházel.

Zpočátku, když byla jeho teorie nová, ji chtěl nazvat *invariantní teorie*. Co by se stalo, kdyby použil tenhle název? Nejspíš by se z něj stal uznávaný vědec, pro širší veřejnost zcela neznámý. Nikdo by ho nezval na koktejlové večírky s americkými filmovými hvězdami a bulvární tisk by se nezajímal o jeho styl oblékání, účes ani milostný život. Byl by považován za nevinného ňoumu a nikoho by ani nenapadlo napsat jeho jméno na nějakou černou listinu. Svoji Nobelovu cenu by dostal už dávno.

Albert dohrál poslední takty skladby. Piano potřebovalo naladit. Ještě než odjede na další přednáškové turné, bude muset požádat Elsu, aby objednala ladiče. Zavřel piano a odebral se do věže.

Ve skutečnosti to nebyla věž. Byla to půda přestavěná na pracovnu bez přímého propojení s obytnou částí. Ale rád říkal, že jde do věže. Dodávalo mu to pocit většího soukromí.

Ne každý o téhle místnosti věděl. Nevedl do ní výtah, jen úzké schodiště. Tady sedával ve svém křesle a četl si nebo se díval ven z okna a přemýšlel. Líbil se mu výhled, všude jen samé střechy, nebe a sem tam nějaký pták. Nikde žádné ulice, žádní lidé.

Za jasných nocí sledoval svým teleskopem noční oblohu klenoucí se nad placatým městem. Válečný zákaz světelných reklam byl nedávno zrušen, ale málokterý podnikatel si je mohl dovolit. Navzdory své velikosti byl Berlín v noci tmavý jak vesnice, takže tisícům zářivých hvězd nic nekonkurovalo.

Někdy tady zůstával několik dní v kuse. Tehdy za ním Elsa nebo služebná musely chodit s jídlem nahoru.

Albert usedl do starého křesla pod zkoseným stropem a potáhl z dýmký. Teprve teď měl pocit, že je zpátky doma. Oficiálně byl ještě v zahraničí. Jen jeho přátelé věděli, že je v Berlíně. Plánoval tady na Haberlandstrasse pár dní zůstat, aby nabral sílu, než vyrazí na další cestu. Úmyslně přehlížel hromadu neotevřené pošty na psacím stole.

Jeho problém byl, že neměl žádnou sekretářku. Dřív mu s tímhle pomáhala jeho nevlastní dcera Ilse. Ve věži měla psací stroj, a když ji Albert potřeboval, stačilo zvednout domácí telefon a požádat ji, aby za ním přišla nahoru. Bylo to velmi praktické řešení.

Ilse se ale vdala a odstěhovala. Nutně potřeboval sehnat novou sekretářku. Jenže podat si inzerát bylo nemyslitelné. Tušil, že by ho všechny ty odpovědi zavalily. Zkusil se tedy poptat známých a jedni mu doporučili svoji neteř, třiatřicetiletou Betty Neumannovou, pocházející ze slušné židovské rodiny. S kancelářskou prací měla zkušenosti, protože již dříve pomáhala svému otci.

Ve věži začal zvonit interní telefon. Volala Elsa. Přišla Betty Neumannová.

„Už?“ divil se Albert.

„Jsou dvě odpoledne,“ upozornila ho Elsa. „Jestli nic jiného, tak dočvilná je.“

„To už jsou dvě?“

Albert nenesl hodinky. Dříve míval jedny kapesní na řetízku. Zdědil je po otci. Ale když se rozbily, nové si nepořídil. Během přednášek tudíž nevěděl, jak dlouho už hovoří, a sem tam se musel zeptat svých posluchačů, kolik je hodin. Což pochopitelně dávalo podnět k veselí a vtipným odpovědím typu, „že to je relativní“.

Else vůbec nepřipadalo vtipné, že nemá hodinky. Naopak ji to kolosálně rozčilovalo. Jednou si dala tu práci a z přeplněného bytu vytáhla nahoru biedermeierské pendlovky. Albert je okamžitě snesl zpátky dolů.

„Tak chceš slečnu Neumannovou vidět, nebo ne?“ zeptala se Elsa. Dnes mluvila nezvykle odměřeně.

„Jo, jo. Pošli ji nahoru,“ odpověděl Albert.

Vzápětí uslyšel na schodech hlasy. Jasný, příjemný dívčí hlas, jenž se topil v Elsině pronikavém smíchu. Těsně přede dveřmi se Elsin hlas ztišil do důvěrného šepotu. Nejspíš zase pronášela něco vtipného o svém slavném manželovi. Nějaké malé tajemství, o kterém věděla jen ona, jeho manželka. Jak ta ráda vtipkovala o jeho slabých stránkách. I před novináři. Nikdy nemluvila o ničem zásadním, byly to jen maličkosti a vždy z ní při tom vyzařovala láska a ohleduplnost. Albert proti tomu nic neměl. Naopak, vypadalo to, že díky těmhle drobným historkám působí lidštějším a sympatičtějším dojmem a minimálně v zahraničí se především díky nim stal populárním.

Tak jako vždy zaklepala Elsa až na otevřené dveře, když už překračovala práh. Ještě se smála některému ze svých vtipů, otočila se a s lehkým náznakem podrážděnosti řekla:

„Tak pojď, holka! Neboj, on tě neukousne.“

Dívka vešla dovnitř a Albert pochopil, proč zněl Elsin hlas v telefonu tak odměřeně. Byla hezká. A Elsa měla s Albertem a pěknými dívkami špatnou zkušenost.

Ještě než Elsa odešla, vedla pár minut vzrušený monolog. Dveře za sebou přibouchla o něco hlasitěji, než bylo třeba. Isaac Newton se ve svém rámu zatřásl, ale pak se vnitřek věže zklidnil jako vodní hladina po přílivové vlně.

Se sklopenýma očima, jako by mu stydlivě svěřovala nějaké tajemství, dívka řekla:

„O teorii relativity nic nevím.“

„To se mi ulevilo,“ odpověděl Albert. „Protože jinak to vypadá, že na ni má svůj názor každý.“

Dívka měla veliké, tmavé oči a přirozeně klenuté obočí.

Albert nevěděl, co říct, tak ji požádal, aby se posadila k psacímu stolu a přepsala mu dopis.

„To je na zkoušku?“ zeptala se.

„Na jakou zkoušku?“

„No, předpokládám, že si mě budete chtít vyzkoušet, než mě zaměstnáte? To je naprosto pochopitelné.“

„Ale vždyť vy už *jste* přijatá,“ podivil se Albert. „Já vám to neřekl?“

Už si na dívku zvykl. Přestože prošla dveřmi teprve před chvílí, stala se pro něj samozřejmostí.

Zatímco dívka psala, Albert si ji prohlížel. Její hbité prsty nad klávesnicí, dlouhý krk, volně stažené vlasy, které se jí pohupovaly, když otáčela hlavu mezi psacím strojem a ručně popsaným papírem. Její přítomnost na něj působila tak zvláště důvěrně, tak přirozeně a správně.

Když dopsala, požádal ji, aby mu udělala poznámku do diáře. Dříve ho měla na starost Ilse, podle něj mu plánovala všechny schůzky a cesty. Teď ho přehnaně slavnostním gestem svěřoval Betty.

„Odted máte můj život ve svých rukách, slečno Neumanová.“

Převzala od něj tenký bloček, přitiskla si ho na svá drobná, ale zřetelně vystupující ňadra a vážně přikývla.

ELLEN

5. května 1923

Do slavnostního zahájení výstavy zbývaly tři dny. Před nedostavěným pavilonem Exportu stál muž a rozčileně tloukl pěsti do zdi.

„Tak jim něčím pohrozte! Podplatte je!“ křičel.

„Co se děje?“ ptala se Ellen a přistoupila k němu se svým zápisníkem v ruce.

Rozzlobený muž jí nevěnoval pozornost a místo něj odpověděl jiný ve vlněné čepici s kšiltlem:

„Dělníci v přístavu pokračují ve stávce. Veškeré zboží určené na výstavu tam zůstalo zablokované. Máme tam celý náklad se stavebním dřívím, jenž není nikdo, kdo by ho vložil a dopravil na místo.“

„Neříkejte mi, že by se ve městě nenašlo pár chlapů ochotných pracovat! Všichni snad nejsou bolševici!“ rozčiloval se dál ten muž a praštil do chatrné zdi, až se povážlivě otrásla.

„Můžu vás citovat?“ zeptala se Ellen.

„Ne!“ odsekl muž.

Ellen schovala blok do kapsy a rychle se vzdálila. Branou určenou pro dopravce vyšla na Korsvägen právě ve chvíli, kdy se ze směru od Mölndalen vynořila z ranní mlhy tramvaj. O půl hodiny později z ní Ellen vystoupila na zastávce Masthuggstorget a vyrazila dolů k vodě. Tohle by mohl být materiál pro její první velkou reportáž do *Koruny a Iva*.

Přístav pro Ellen odjakživa představoval jiný svět, děsivý i přitažlivý zároveň, se svými výraznými pachy, rámušem a hrubými, šlachovitými muži i trochu vzrušující. Jako malá sem často chodila s tátou a bratry na procházku. Pokaždé se držela těsně u táty, zatímco jim jeřáby hrozivě pohupovaly těžkými balíky nad hlavami, nákladáky couvaly nepředvídatelným směrem a chlapi na sebe pokřikovali hlasy, které v jejích uších zněly hrozně našťvaně. Všechno dohromady to na ni působilo jako totální chaos. Táta se jí snažil vysvětlit, co se tu děje, a jí postupně docházelo, že přístav je mašinérie, ve které má každý pohyb a moment předem promyšlený účel.

A teď tu tedy probíhá stávka.

Na náplavce se zastavila a rozhlédla se kolem sebe. Skoro pocítila zklamání. Všechno bylo při starém.

Podél mola kotvily ve dvou řadách lodě z celého světa. Na řece se to jako vždy hemžilo prámy, tažnými loděmi, hisingskými trajekty a rybářskými loďkami. Parní píšťaly houkaly, nad vodou se převaloval kouř a z fabrik na protějším břehu se ozývalo bušení nýtovacích kladiv, až se skála otrásala, rytmické a podmanivé jako bubnování domorodců.

Ellen si vyhrnula límec. Foukal příšerně ledový vítr. Člověku se nechtělo věřit, že je květen. Svižným krokem zamířila podél mola k místu, kde se zrovna vykládala jedna z velkých nákladních lodí.

A vtom si všimla, že něco je jinak.

Železniční vagony, které jindy za hlasitého skřípání přejížděly tam a zpátky po přístavních kolejích, stály tiché a opuštěné stranou.

Vzadu před překladištěm stála jako vždy zaparkovaná nákladní auta. Ale řidiči tentokrát nepostávali před auty a nekouřili, nýbrž seděli s nastartovaným motorem uvnitř kabin.

U vykládané lodi stál zástup mužů a sledoval pár dělníků, jak vynášejí velké dřevěné bedny přes můstek. Práce jim nešla příliš od ruky. Muži v úplně nových, čistých kombinézách postrádali běžné pracovní tempo. Byli neohrabaní

a nezkušení a nervózně se rozhlíželi kolem sebe. Někteří vypadali spíš jako úředníci než jako nosiči, další byli nápadně vyhublí a jiní zas vypadali jako alkoholici. Všechno se dělalo manuálně a opodál stojící jeřáby se ani nehnuly.

Dav na molu sprostě pokřikoval na pracující muže. Policisté se ho snažili udržet v bezpečné vzdálenosti od lodi. Nebyla to přístavní policie, ale strážníci se šavlemi a nablýskanými přilbami s bodcem.

Nebylo nejmenších pochyb, že se něco děje.

Ellen si vybrala policistu, který vypadal nejmladší.

„Ellen Grönbladová, výstavní deník *Koruna a lev*,“ hlasitě se představila a snažila se narovnat list papíru, jímž otáčel silný vítr. „Strážníku, můžete mi povědět, co se tady děje?“

„No, probíhá tady stávká,“ zabručel policista. Tvářil se zaskočeně.

„A ti muži támhle nahore?“ Ellen namířila perem na lodní můstek. „To jsou stávkokazi, že?“

„Někteří jim tak říkají.“

„Vy stávkokazi! Zrádci!“ vrískal muž za jejími zády. „Zbabělé svině!“

Mezi skladišti se vynořila žena se šátkem na hlavě táhnoucí za sebou vozík s chlebem. Muži na molu se ji snažili zastavit a několik si jich z kárky ukradlo pár bochníků. Ale ona se těmi urostlými, silnými chlapy nedala zastrašit a odvázně si mezi nimi razila cestu jako stádem dotěrných krav.

„Uhněte, vy jedna komunistická chásko,“ vztekala se. „Ti nahore mají taky hlad, stejně jako vy! Kvůli vám se ti chudáci ani neodvážejí jít na břeh, aby si odpočinuli.“

Dva z policistů jí vyrazili naproti a pomohli jí prodat se davem k lodnímu můstku, kde už na přepravky s chlebem čekali dva ze stávkokazů.

„To je Hilda Lundströmová,“ vykřikl někdo. „Lundströmovi zásobují stávkující lodě! Zabarikádujte jejich pekařství!“

„Drž klapačku!“ odsekla žena a drala se s vrzajícím prázdným vozíkem skrz sročený dav zpátky.